

Aranesi ultramar. Nòtes d'emigrants, marinèrs e militars enes guèrres coloniaus

Era Val d'Aran, coma solet territòri qu'aguarde cap ath nòrd o d'aiguavessant atlantica deth Principat, a portat as sòns abitants a aguardar aigües tà baish de Garona, entà trabalhar per sasons, coma segaires, vendimiaires, mossos, picaires o carrassèrs, entre d'auti mestièrs, o per maridatges o entà cercar fortuna enes Índies, d'aquiu lo des indians, coma didien alavetz es colònies e viatgèrs ultramar. Per aquerò eth primèr pòrt maritim e mès dirècte embarcament entàs aranesi ère soent eth de Burdèu, coma veiram en aquestes pichones anotacions trapades des darrèri tres sègles. Eth viatge des aranesi, de còps a pè, de còps per arriu o pes camins reiaus, d'uns 300 km. apuprèt d'arribèra garonenca, en tot seguir es camins dera antiga Gasconha enquiara vila bordelesa a on arribèc a auer, ath delà deth barri des espanhòls, eth barri des aranesi. Des deth sègle XVIII, senon abantes, auem documentat ath primèr aranés indian o que marche tàs ièrles caribeenes, coma serà soent eth madeish recorregut es sègles posteriors, sense deishar de costat ues autes vies maritimes, de menor freqüència, peth nòrd dera peninsula (Galiza) o tanben pera mar grana (Catalunya). Ara demora d'auer mès dades que de ben segur en traparam enes archius municipaus e cantonaus, ath delà de mès testimoniatges de descents aranesi, deisham aquest primèr rapòrt qu'ei ath madeish temps eth primèr inventari o anotacions d'aranesi publicada, en tot demorar daubrir eth camin ara arrecèrca sus aquest ahèr, coma ja trapam sus es pirenencs orsalièrs enes ièrles britaniques o tèrres nordamericanes des deth sègle XIX.

Sègle XVIII

Prumèras dades trapades d'un aranés de viatge mes de ben segurs es registres istorics deth port de Bordèu mos deisharan mès aranesi e pirenencs. A rebrembar qu'un catalan descendent d'aranesi, des de Portolà d'Arties, fonde 21 missions e ei Governador des dues Califòrnies: Gaspar de Portolà.

Enes archius aranesi, gràcies ara donacion deth hons familiar mès

Claudio Aventin-Boya, historiador.
Institut d'Estudis
Aranesi, Seccion
d'Istòria.

important deth país, Çò de Joanchiquet de Vilamòs, aué Ecomusèu laguens der hilat museistic aranés, trapam eth polit diboish d'un batèu en ua des letres d'ua acta notariu, forma artistica e corrènta des notaris, coma vedem ena exposicion sus aguest ahèr hèta pera archivera e descorbidora deth diboish (notari navegador?), Maripau Gómez, responsabla der Archiu Generau d'Aran (AGA).

1755: Jacques Demichel, segontes Boucharròt e Poussou (veir bibliò.) ges enes anotacions de viatgèrs comengesi des deth Pòrt de Bordèu, dilhèu ère Jaime Demiguel eth nòm originau sense afrancesar, dera parròquia de S. Fèlix de Vilac, o er antic vilatge de Sta. Gema, ara desapareishut. Marche de viatge entà Sto. Domingo, sense cap mèis info. Sabem pas s'ei era vila dera ièrla dominicana o ua auta vila centreamericana. S'ei atau ère comun èster era 1ª tèrra americana entà fòrça emigrants, des dera arribada deth madeish Columbus ara antiga La Española.

Sègle XIX

Prumèri documents en forma de cartes e registres militars que constaten era estada d'aranesi enes Ameriques coma enes guèrras colonias, enquiara independéncia des tres darrères possessions ultramar (1898). Er Archivo Militar de Segovia saue er istoriau o expedient des militars, aranesi tanben, coma es de Cuba entre d'auti. Ben lèu auram un estudi biografic deth generau Saforcada, peth son descendent Joan Carlos Riera.

Un estudi fin de carrèra francés fòrça interessant mos sinhale es inmigrants deth barri (quartier) espanhòl de Bordèu ara fin d'aguest sègle. Sense auer dades se beth un marchèc enes batèus bordelesi, çò de ben possible, mos apòrte ues dades fòrça chocantes en deceni de 1876 a 1886: ua vintea d'aranesi ena 1ª anada e ua seishantea ena segona anada citada, se trapen repertoriadi en aguesta memòria en eth madeish barri e carrèrs (carrièras o rue aué) de *Moulin, Port, Noviciat, Benedictins* e *S. Benoît*, eth madeish autor batiège coma *Quartier des aranais: une véritable micro-communauté aranaise* (barri des aranais: ua vertadèra minipoblacion aranesa).

18...?: Juan Atés Duran (1851-1929), de Çò de Mossempèir de Les, sabem que portèc dera China un mòble lacat qu'encara a era familha. Es destinacions asiaticas tampòc èren estonantes entre's pirenencs.

1860: Francisco Saforcada s'instale en Fuerte Junín (Argentina) quan solet ère un bordalat de tèrres agricòles, coma arresponsable d'ua colònia de catalans. En arribar a pòble prenech eth nòm de Saforcada, eth sòn fondador, en departament de Buenos Aires. Aué encara manten es 400 vesins.

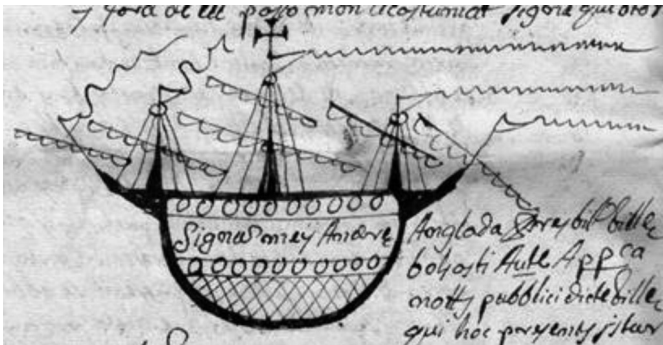
1870: Francisco Arró Benosa arribè a Carmen de Patagones (Argentina), e eth sòn frair Andrés Arró Benosa (1879), eth madeish viatge e lòc, artenhèn bastit eth primèr sistema d'aigües correntes en aguest país, en tot canalisar es aigües entà casa sua e començar es sòns vesins gràcies a d'aguesti pionèrs d'Es Bòrdes. Atau se les arreconeishèc en sòn moment en Argentina damb carrèrs e aumenatge as Arró, e ara ena sua vila aranesa damb ua placa, charrada e presentacion deth libe (2008), dedicat peth sòn descendent e autor biografic d'aguesta familha aranesa (2007).

1898: Miguel Socasau generau, de Benós, e Tomàs Capblanch soldat, de Les, e Joaquín de Miguel Nart, de Casarilh, toti tres, entre d'auti possibles aranesi, obligadi a anar entara guèrra coloniau de Cuba. Eth darrèr non tornèc e dilhèu mòrt ena traùessa, segontes eth sòn descendent Manuel de Miguel.

Sègle xx

197: Dilhèu a prumeries d'aguest sègle trapam eth mestier deth primèr o solet escafandriste aranes, des de çò de Maròt dera vila de Les, mes sense nòm ne data. Jusèp Boya, descendent dera madeisha casa, rebrembe bera imatge e bera istòria escotada sus es pòssibles tresòrs maritims arrecuperadi. Ena capèla des Carmelites dera Lana de Les semble i auie corau portat per eth, ara desapareishut.

192: José Busquet Sanglada des d'American de Les, Manuel Boya Aunòs des de Mossempèir de Les e un 3au vesin dera madeisha vila, marchèren amassa entà Brasil. En tornèren dus damb fortuna e eth tresau, Manolo de Mossempèir, jamès se sabec se coma e a on moric. Forme part des legendes neres des que se tornèren arrics. Çò de madeish passèc damb d'auti membres d'aguesta casa fòrta de Les en sòn temps, a on veiram postaus des des pòrts de Sta. Fe e S. Javier d'Argentina; sense cap mès notícia.

Bibliografia e arregraïments

Sense es autors bibliografics, centri documentaus consultadi en linha, e sustot es testimoniats aranesi qu'ara arregraïm, aquestes dades non auessen gessut ara lum:

Rosina Boya, Jose Boya, Marilen Barés e Pilarin Busquet, toti de Les, Tònho Peremartí e Hipolito Cruces, de Bossòst, e Manuel de Miguel, de Sta. Gema.

AGA. Archiu Generau d'Aran. Arròs. Hons Patrimoniau Çò de Joanchiquet de Vilamòs. Acta notariu.

AGI. Archivo General de las Indias. Sevilla (marinèrs de possible origen aranes).

ARRÒ, Andrés Ismael "Empresa Arró. Año 1874". Sense lòc, ne data, n'edicion (autoedicion der autor, 2007?), 128 p.
 BOURRACHOT, Lucile; POUSSOU, Jean-Pierre "Les departs de passagers commingeois par le port de Bordeaux au XVIIIe siècle". *Revue de Comminges*, 73, 1970, p. 183-193.

GONTIER, F. "Les inmigrants du quartier espagnol de Bordeaux au début de la IIIe république (1876-1886)". *Memòria dera Universitat de Bordèu III*, 1986.

